

OSMANLI ARAŖTIRMALARI
X

NeŖir Heyeti — Editorial Board
HALİL İNALCIK — NEJAT GÖYÜNÇ
HEATH W. LOWRY — İSMAIL ERÜNSAL

THE JOURNAL OF OTTOMAN STUDIES
X

İstanbul-1990

XVI. ASIR BAŞLARINDA BİR GÖÇÜN TARİHÇESİ
GELİBOLU'DA SİREM SÜRGÜNLERİ *

Feridun M. EMECEN

Osmanlıların Rumeli topraklarına girişi ile kuvvetli bir iskân siyaseti takip ettikleri, yurd tutmak gayesiyle bu bölgelerin demografik yapısını değiştirip fethi sağlamlaştırdıkları, bunu gerçekleştirmek için Anadolu'dan ihtiyarî veya mecburî muhâceret hareketi başlattıkları bilinmektedir. Özellikle «sürgün» adı verilen mecburî muhâceret¹, fethedilen yerlere nüfus akışının temini yanında, fethi gerçekleştirilen yörenin halkının Anadolu'ya göçürülmesi şeklinde de tezâhür ediyordu. Bu tür tatbikata daha ilk fetihlerden itibaren gerek emniyet tedbirleri, gerek iktisadî ve siyasî mülâhazalarla sık sık başvurulmuş; meselâ Rumeli fâtihi Süleyman Paşa, Gelibolu'da aldığı iki hisarın muhafızlarını Karesili'ne geçirdiği gibi, Fâtih Sultan Mehmed Mora, Arnavutluk, Sırbistan'dan getirttiği bir kısım ahaliyi İstanbul civarına yerleştirmiş², ayrıca bazı Arnavud beylerine, Trabzon civarından timarlar

* Bu makalenin hazırlanışı sırasında, Sırpça kaynakların temini ve tercümesinde yardımlarını gördüğüm Dr. M. Kiel, Dr. O. Zirojeviç, Prof. Dr. N. Göyünc ve Mustafa Bereketli'ye teşekkür borçluyum. Ayrıca, daha önceki çalışmalarında olduğu gibi bu konu üzerindeki çalışmam sırasında da daimî teşvik ve yardımlarını hiçbir zaman unutamayacağım hocam merhum Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'nu burada rahmetle yâd etmeyi ulvî bir vazife telakki ederim.

1 Osmanlıların sürgün siyaseti ve iskândaki rolü için bk. Ö.L. Barkan, «Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler», *İktisat Fakültesi Mecmuası* (= İFM), XI/1-4 (1951), 524-569; XIII/1-4 (1953), 56-78; XV/1-4 (1955), 209-237.

2 Fâtih'in İstanbul'un iskâmı için sadece Anadolu'dan değil Rumeli'den de nüfus getirttiği hakkında bk. Ö.L. Barkan, «Aynı makale», XIII/1-4 (1953), 63; a.m.f, «Osmanlı İmparatorluğunda Toprak İşçiliğinin Organizasyon Şekilleri : I. Kulluklar ve Ortakçı Kullar», *Türkiye'de Toprak Meselesi, Toplu Eser-*

verilmek suretiyle eski memleketlerinden uzaklaştırılmışlardı². Ö. L. Barkan, bu tip örnekleri sıralarken, bunlar arasında «*Gelibolu civarında bazı köyler halkının Macaristan'daki Sirem sancağından sürülmüş kimseler*»i de zikretmiş, ancak bu cümleden başka bir malûmat vermemiştir⁴. Gelibolu defterleri üzerindeki bir tetkikimiz sırasında, Kanunî Sultan Süleyman devri başlarına ait bulunan ve 1530 tarihli olarak kabul ettiğimiz defterde, Sirem sürgünleri adı altında bazı köylerde mukim bulunanlara rastlayınca, bunlar hakkında bir ön araştırma yapma ihtiyacı duyarak, bilhassa Yugoslav tarihçi ve araştırmacıların Gelibolu Sırpı'na dair incelemeleri bulunduğunu; I. Dünya Harbi sonlarına kadar Gelibolu'nun Evreşe (Kadıköy) nahiyesine bağlı Bayramiç köyünde yaşayan söz konusu Sırp cemaatin Yugoslavya'ya göçüp 1922'de Peçova'ya yerleştirildiklerini ve bu grubun dilleri, an'aneleri, inanışları hakkında müstakil monografiler yazıldığını; fakat bu monografilerde bunların Gelibolu'ya nereden, ne zaman getirildiklerinin, nerelerde yaşadıklarının kesinliğe kavuşturulamadığını, karışık bilgiler verildiğini ve bu konuda Osmanlı Arşiv kaynaklarının yeterli ölçüde kullanılmamış olduğunu tesbit ettik.

Bu konuya eğilen Yugoslav araştırmacılarından ilki olan M. Filipoviç, mezkûr grubu tanıtmaya çalışırken bunların menşelerinin Yagodina olduğunu ve Sırp devletinin çöküşünden hemen sonra Trakya'ya yerleştirildiklerini belirtmiştir⁵. Gelibolu Sırpı'nın dilleri üzerine bir doktora tezi yapan P. İviç ise, linguistik analizler sonucu bunların geçmişteki yerleşim yerlerinin Büyük

ler 1, İstanbul 1980, s. 581-584; H. İnalçık, «The Re-building of Istanbul by Sultan Mehmed The Conqueror» *Cultura Turcica*, IV/1-2 (1967), 5-15 (Türkçe trc. F. Unan, *Ondokuzmayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Samsun 1988, III, 215-225). a.mlf, «The Policy of Mehmed II Toward the Greek Population of Istanbul and the Byzantine Buildings of the City», *Dumbarton Oaks Papers*, 23-24 (Washington 1970), s. 238-239; a.mlf, «Istanbul», *The Encyclopaedia of Islam (= EI²)*, (İng.), IV, 238 vd.

3 Ö.L. Barkan, «Sürgünler», *İFM*, XV/1-4 (1955), 220-221; Ayrıca Ch. Villain-Gandossi, «Les elements Balkaniques dans la Garnison de Trebizonde a la fin du Xe siecle», *Collection Turcica III, Contributions a l'histoire economique et sociale de l'Empire Ottoman*, Paris 1983, s. 127 vd.

4 Barkan, ilgili cümlenin notunda bunların «332» hane olduğunu yazmıştır («Sürgünler», *İFM*, XIII/1-4, s. 64).

5 M.S. Filipoviç, *Gelipolski Srbi*, Beograd 1946, s. 9-20.

Morava nehri havzasına yakın bir yer olduğunu belirterek Filipoviç'in görüşlerine katılmış, yalnız göçün XVI. yüzyılın sonları veya XVII. yüzyılın başlarında gerçekleşmiş olabileceğini yazmıştır⁶. D. Bojanic-Lukaç yukarıdaki görüşlere kısaca temas ettiği «Gelibolu Sırlarının Geçmişi Hakkında» adlı küçük makalesinde, Ö. L. Barkan'ın mezkûr kaydı ile A. Refik tarafından yayımlanan 1560 tarihli bir *Mühimme* kaydına⁷ dayanarak «Sirem»⁸ lafzı üzerinde durmakta ve Gelibolu'ya yerleştirilen Sirem sürgünlerinin Belgrad alınmadan önce sayısız Türk akınları sonucu bölgeden esir alınanlar olabileceğini; ardından XVI. asır sonlarında veya XVII. yüzyılda Sirem sürgünlerinin köylerine Yagodina kazasından tekrar yeni sürgünler yapıldığını ileri sürmekte ve Peçova'daki Gelibolu Sırlarının hatıralarında Sirem ile ilgili hiçbir şey bulunmamasını, bu son göçün izleri ve an'anelerinin daha taze kalmasına bağlamaktadır⁹. Son olarak, R. Trickoviç, «Gelibolu Sırları ve Yagodina» başlıklı yazısında, Filipoviç ve P. İviç'in menşe' problemi hakkında ileri sürdükleri görüşleri özetleyerek, yaşayan hatıralara göre bu sürgün cemaatin, I. Murad ve Kral Lazar devrinde elli asker olarak Yagodina'dan Gelibolu'ya gönderildiklerini, taşçılık yaptıklarını, daha sonra Üç-dere köyünde yerleştiklerini; ardından Türkmen baskıları sonucu Karaca ve Ağaç köyleri ile Bayram Dere çiftliğine iskân edildiklerini, Bayram köyünü kurduklarını ve son zamanlara kadar burada (Bayramiç) bulduklarını yazmıştır¹⁰. Ayrıca Lukaç'ın makalesine atfen Barkan ve A. Refik'in kayıtlarındaki Sirem sürgünlerinin ırk

6 Pavle Iviç, *O govoru Gelipoljskih Srba*, Beograd 1957.

7 A. Refik tarafından neşredilen ve İstanbul'daki kıtlık dolayısıyla Gelibolu'dan zahire teminini isteyen bir hükümde, Sirem sürgünleri haslarından hâsıl olan hububatın diğerleriyle birlikte İstanbul'a sevki emr olunmuştu (5 Rebiülevvel 968/24 Kasım 1560 tarihli hüküm için bk. *Onuncu Asr-ı Hicride İstanbul Hayatı, 1495-1591*, İstanbul 1988, s. 82).

8 Osmanlı kaynaklarında (اسيرم سريم) tarzında yazılan bu kelimeyi, Türkçeye uygun olarak «Sirem» tarzında yazmayı tercih ettik. Burası Batı kaynaklarında, «Srem, Szerem, Syrmia, Syrmium» şekillerinde geçmektedir. Ayrıca bk. ileride not 23.

9 Dušana Boyaniç-Lukaç, «O prošlosti Gelipoljskih Srba», *Matica Srpska, Zbornik za Durstvene Nauke*, nr. 48 (Novi Sad 1967), s. 91-94.

10 Radmile Trickoviç, «Gelipoljskih Srbi i Jagodina», *Istorijsko Časopis*, nr. 29/39 (Beograd 1982/83), s. 129-142.

bakımından ne olduklarının belli olmadığını da kaydederek, XVII. ve XVIII. yüzyıllarda padişah hassı olarak zikredilen Sirem sürgünleri hakkında bu dönemlere ait *Maliye Defterleri*'nden çıkarıldığı bilgileri kullanmakta ve onların Yagodina'daki durumlarını açıklığa kavuşturmaya çalışmaktadır¹¹.

Görüldüğü gibi Gelibolu civarındaki bu Sürgün cemaat hakkında verilen ilk bilgiler doğrudan birinci elden kaynaklardan ziyade sözlü kaynaklara ve hatıralara dayanmakta, muhâceretin tarihlenmesi ve nereden nasıl yapıldığı tam olarak vuzuha kavuşturulamamaktadır. Burada, Gelibolu Sancağı'na aid *Tahrir Defterleri*'nden ve bugüne kadar dikkati çekmemiş Osmanlı tarihî kaynaklarındaki bilgilerden yola çıkılarak, Kanunî Sultan Süleyman devri başlarındaki muhâceretin, ne zaman, nasıl, hangi şartlar altında, nereye müteveccih olarak yapıldığı problemi üzerinde durulacak, XVI. asır boyunca bu sürgün cemaatin demografik ve sosyal yapısı hakkında -özellikle *Tahrir Defterleri* esas alınmak suretiyle- izahatta bulunulmaya çalışılacaktır.

**

Gelibolu Sancağı'na aid mufassal *Tahrir Defterleri*'nden en eskisi, 1475 tarihli olup Gelibolu şehrini ve köylerini içine alan ilk kısmı, eski Belediye Kütüphanesi, M. Cevdet yazmaları arasında¹², Malkara kısmı ise Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde (= BA)¹³ bulunmaktadır. Bu defterlerde ve onu takip eden 1518

11 Tričkoviç, özellikle Maliye Defterleri (= MAD)'nin bilgilerini kullanarak XVII. yüzyıl sonları ve XVIII. yüzyıl başlarındaki savaşlar sebebiyle Gelibolu Sırplarının bir kısmının kaçıp, 1717-1738 yıllarında Yagodina'da yaşadıklarını ve daha sonra tekrar Gelibolu'ya döndürüldüklerini belirtir. Hatta bu yüzden geri dönenlerin eski hatıralarını unuttuklarını, aralarında Sirem ile ilgili herhangi bir hatıranın kalmadığını ve onun yerine daha taze olan Yagodina hatıralarının hâkim olduğunu yazar ve bu fikirleri yukarıda temas ettiğimiz filolojik ve folklorik araştırmalarla birleştirmeye çalışır («Aynı makale», s. 133 vd., 137).

12 Atatürk Kitaplığı, M. Cevdet yazmaları, nr. 0.79. Burada hemen defterin devamı olan Başbakanlık Arşivi'ndeki (=BA), defter ile birleştirilmesi gerektiğinin lüzumuna işaret edelim.

13 BA, *Tahrir Defteri* (= TD), nr. 12. Bu defter, «Nefs-i Malkara» başlığı ile başlamakta ve son kısımları Gelibolu vakıflarını ihtiva etmektedir. Bu

tarifli defterde¹⁴, Gelibolu Sırları hakkında herhangi bir bilgi mevcut değildir. Hatta daha sonra Sirem sürgünlerinin yerleştirdikleri köylerden bazıları, söz konusu defterlerde, Piyade-Müsellem köyleri veya çiftlikleri şeklinde kaydedilmiş nüfusu az ziraat sahaları olarak yer almaktadır. 1530 tarihli olarak tahmin ettiğimiz defterde¹⁵ ise, hususî bir başlık altında «*Kefere-i sürgünân-ı Sirem ki, emr-i padişâhî ile kurâ-ı mezbûrede sâkinlerdir*»¹⁶ kaydı ile belirtilen bu cemaatin müteakib 1567-68 ve 1601 tahrirlerinde¹⁷ aynı köylerde yaşamaya devam ettikleri görülmektedir. Anlaşılacağı gibi, Sirem sürgünlerinden bahseden ilk defter, Kanunî Sultan Süleyman devri başlarına aid bulunmaktadır ve bizzat padişahın emriyle böyle bir sürgünün yapıp Gelibolu civarında iskânın gerçekleştirildiği açık olarak ortaya konulmaktadır. Şu halde, 1518 tahririni ihtiva eden defterde herhangi bir malûmatın

son kısmı esas alarak, Gelibolu şehrinin fiziki ve sosyal yapısı hakkında tarafımızdan bir çalışma yapılmaktadır.

14 BA, TD, nr. 75. Bu defterde, Gelibolu, Ece-ovası, Malkara nahiyeleri ile Limni, Taşöz, İmroz Semadirek adaları tahriri yer almaktadır. Mezkûr defterdeki Gelibolu ile ilgili kısımların değerlendirildiği bir çalışma için bk. F. Kurtoğlu, «XV'inci Asrın İlk Yarımında Gelibolu», *Türkiyat Mecmuası*, V (1936), 291-306.

15 BA, TD, nr. 434. Defterde tarih bulunmamakla birlikte, Defterdar İskender Çelebi'ye ait haslardan bahsedilmesi (s. 112), tahririn 1530'dan önce gerçekleştirildiğini ortaya koymaktadır. İskender Çelebi'nin defterdarlık tarihi, 1526-1534 yılları arasındadır (Bk. İ.H. Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, İstanbul 1971, V, 449). Şu halde, H. Lowry'nin defterin tarihi için 1535'i ileri sürmesi hatalıdır («A corpus of Extant Kanunnames for the Island of Limnos as Contained in the Tapu-Tahrir Defter Collection of the Başbakanlık Archives», *Osmanlı Araştırmaları*, İstanbul 1980, I, 42, not. 4).

16 BA, TD, nr. 434, s. 33.

17 975/1567-68 tarihli defter, BA, TD. nr. 490'da bulunmaktadır. 1601 tarihli tahririn ise, ikisi Başbakanlık Arşivi'nde, diğeri Ankara Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyud-ı Kadime Arşivi'nde (= TK), mevcut üç defteri vardır. TK, TD. nr. 141'deki defter, Şevval 1009/Mayıs 1601 tarihlidir. BA, TD. nr. 724 ise, Cumadélâhire 1023/Temmuz 1614 tarihli olup 1601 tarihli defterin süretidir. BA, TD. nr. 702'de tarih yer almamakla birlikte, bunun diğeri defterlerin bir başka kopyası olduğu anlaşılmaktadır. Mezkûr defterleri tanıtmaya çalışan H. Lowry, 702 numaralı defterin başındaki III. Mehmed'e ait tuğradan yola çıkarak, tarihsiz bu defter için 1595 tarihini kabul eder, ancak TD. nr. 724'le olan benzerliğine temas etmez, bu sonuncusunun 1614 tarihli olduğunu yazar («Aynı makale», s. 42, not 6 ve 7).

bulunmadığı da göz önüne alınacak olursa, Gelibolu'daki Sirem sürgünlerinin 1530'dan önce, 1520-30 arası bir tarihte mecburî bir muhâcerete tâbi tutuldukları anlaşılacaktır. Mezkûr tarihler arasında ise Kanunî Sultan Süleyman'ın Sirem bölgesine müteveccih iki büyük seferi vardır : Bunlardan ilki, 1521'de Belgrad kalesinin fethi ile sonuçlanmış olan harekât; diğeri ise, 1526'da Mohaç meydan muharebesi sırasında, ordunun Sirem bölgesinden geçtiği Budin'i hedefleyen Macaristan seferidir. Ancak Mohaç zaferi ile nihayetlenen seferin hedefinin doğrudan Sirem bölgesi olmadığı¹⁸ göz önüne alınıp tahrir ameliyesinin ve defterlerin hazırlanmasının 2-3 sene sürdüğü¹⁹ hesaba katılırsa, 1526 sonrası yapılacak bir sürgünün 1530'da tamamlanan defterde, hem de oldukça oturmuş bir yapıda yer alması güç görünmekte, göç hareketinin 1521 Belgrad fethi sonrasında yapıldığı fikri ağırlık kazanmaktadır ki, aşağıda zikredilecek bazı kayıtlar, 1521 sonrasını tavzih edecektir.

Kanunî Sultan Süleyman'ın tahta cülûsundan sonra ilk «sefer-i humâyûn»u olan Belgrad seferi sırasında Osmanlı orduları Böğürdelen hisarının fethinden sonra Tuna ile Sava nehirleri arasında bulunan ve bu yüzden Osmanlı kaynaklarında «*Sirem adası*» şeklinde zikredilen araziye girip etrafı tahrib ederek Belgrad kalesini kuşatmışlardı²⁰. Gerek bu sefer, gerek Mohaç seferi münasebetiyle Sirem hakkında bilgi verme ihtiyacı duyan muâsır Osmanlı tarihçilerinden biri olan Kemalpaşa-zâde, burayı «*Tuna ile Sava mâbeyninde olan sevâd-âbâdi ki, ol iki cûybârın arasında ol-*

18 Mohaç seferinin hedef ve gayesi için bk. Kemalpaşa-zade, *Mohaç-nâme*, (nşr. ve Fransızca terc. P.de Courteille, *Histoire de la Campagne de Mohacz*), Paris 1859, s. 25-28; F.M. Emecen, «Kanunî Sultan Süleyman Devri» *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, İstanbul 1989, X, 321-323; Geza Perjes, *Mohaç Meydan Muharebesi* (özet ve tanıtma Ş. Baştav), Ankara 1988, s. 34-39.

19 Tahrir ameliyesi için bk. Ö.L. Barkan, «Türkiye'de İmparatorluk Devirlerinin Büyük Nüfus ve Arazi Tahrirleri Hakana Mahsus İstatistik Defterleri», *İFM*, II/1 (1941), 20-59; *Hüdavendigâr Livası Tahrir Defterleri I*, Giriş kısmı (Ö.L. Barkan), Ankara 1988, s. 14-46; F.M. Emecen, *XVI. Asırda Manisa Kazası*, Ankara 1989, s. 2-5.

20 Bu sefer hakkında bk. F. Dirimtekin, «Belgrad'ın İki Muhasarası», *İstanbul Enstitüsü Dergisi*, II (1956), 51-86; H.G. Yurdaydın, *Kanunî'nin Cülûsu ve İlk Seferleri*, Ankara 1961, s. 15-34; F.M. Emecen, «Kanunî Devri», s. 315-16.

mağın Sirem adası adıyla ma'rûf ve meşhûr, letâfet-i havâ ve nezâfet-i fezâyile mevsûf ve mezkûr diyârdır...» şeklinde tariften sonra, Yıldırım Bayezid zamanında «*ehl-i İslâma muttasıl*» ve hâkiminin haraç-güzâr olduğunu, Timur istilâsı sırasında ise elden çıktığını bildirmektedir²¹. Diğer muâsır Osmanlı tarihçileri de bu sahadan sitâyişle bahsederler²².

Belgrad'ın batısında, Tuna ile Sava arasında hançer şeklinde bir arazi parçası olan Sirem'in tarihi, Romalılar dönemine kadar iner. Burası Osmanlı-Macar mücâdeleleri sırasında Macarların güney müdafaa hattının önemli bir kısmını teşkil etmişti. Önceleri Sırp yanında, Macar katolik unsurların da yaşadığı bu saha, Osmanlı-Macar mücâdeleleri esnasında yavaş yavaş Sırp ve ortodoks ahalinin göçüne sahne olmuş ve bu unsurlar giderek daha da ağırlık kazanmıştır. Sirem'e yönelik olarak 1458'de başlayan ve 1462'de tekrarlanan Osmanlı akınları sırasında burada Sırp

21 *Mohaç-nâme*, s. 11-12, 17. Ayrıca Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi (= TSMK), Revan, nr. 1278/1'de bulunan ve Belgrad seferini de içine alan nüshada ise, «... içi ulu ve kiçi şehirler ve hisarlar ve burgazlar ve kastellerle mâlâmâl ve her kiincü genc-i mâlla mâli ... vilâyetdir ... ol sevâd-âbâdın ki Sava'yla ve Tuna'yla ve Drava'yla etrâf u eknâfı mahdûd ve meşdûd olmağla Sirem adası adıyla yâd olunur...» (*Tevârih-i Âl-i Osman*, X. Defter, vrk. 21b-22a), şeklinde buradan bahsedilir.

22 Meselâ Celâl-zâde, Sirem'i «... memleket-i kral-ı hezîmet-âmâlden Cezîre-i Sirem ki, âbâd u ma'mûr vilâyet olup bi-nihâye kulâ' ve buka'-ı küffâr-ı dalâlet-intika'ı muhât idi...» (*Tabakatü'l-memâlik ve Derecâtü'l-mesâlik*, faksimile nşr. P. Kappert, Wiesbaden 1981, vrk. 54b-55a), şeklinde tarif eder. Mohaç seferi münâsebetiyle yine Sirem'i şu şekilde tavsif eder: «... Cezîre-i Sirem ki, hüsn ü letâfette mânenî-gülzâr-ı İrem'dir mu'azzam bilâd u kulâ' bi-nihâye kurâ vü ziyâ'ı müstemil vâsi' ve ma'mûr memleket olup..» (vrk. 138b). Matrakçı Nasuh ise burası için, «İreme nazîre Sirem», «.. ol fezdâ kurrem ve havâsı hoşkadem ve eknâfı meşkûf ve vüs'at ü fûshatıyla ma'rûf Sirem sahrası...» şeklinde ifadeler kullanarak burayı bazen «İsrem» imlasiyle belirtir (*Süleyman-nâme* TSMK, Revan, nr. 1286, vrk. 106a-107a). Daha geç dönemde Kâtib Çelebi burayı anlatırken şöyle yazar: «Memleket-i Sirem, Belgrad'ın garbında bir taraftı Tuna bir taraftı Sava bir sahrayı vâsi' olup bilâd u kulâ' kurâ vü ziyâ'ı vâfir tülâl ü cibâli dâimâ nev-bahar ve şükûfe-zâr bir ma'mûr vilâyettir, iki nehir ortasında olmağla cezîre-i Sirem derler, ba'de'l-feth bir sancak itibâr olunup Budin'e tâbi kılınmışdır» (*Cihannümâ*, Viyana Milli Ktp. nr. mxt 389, vrk. 100b-101a).

despotlarının arazileri bulunmaktaydı²³. Belgrad'ın düşmesi ile sonuçlanan 1521 seferi gerçekleştirilirken Sirem bölgesi, son despot Yovan'ın (ö. 1502) dul karısı despotiçe Jelena (Helen)'nın mülkü durumundaydı. Bir ara Hırvat asilzâdesi Ivan Berislaviç ile evlenen ve 1521'de tekrar dul kalan Jelena, Sirem'in önemli kalelerinden ve merkezlerinden Kupinik'de²⁴ ikamet etmekteydi²⁵.

Böğürdelen'in fethinden sonra Osmanlı kuvvetlerinin Sirem tarafına geçişi için Sava nehrine köprü yapılması kararlaştırılmış ve Rumeli askeri Ahmed Paşa; bin kadar yeniçeri ise sekbanbaşı idaresinde önden hareketle Sirem yakasına geçmişti. Bu faaliyetler sırasında memleketini tahribden tahlis için despotiçe Jelena'nın tebaasıyla birlikte Osmanlı hâkimiyetini kabul edeceği haberi ulaşmışsa da bu haberin asılsızlığı ortaya çıkmış ve Jelena'nın Macaristan'a kaçtığı haber alınmıştır²⁶. Bunun üzerine ikinci vezir

23 Macaristan'ın, Sirem hududunda mükafat olarak despot Lazareviç'e verilen derebeylik toprakları, Zemin, Kupinik, Mitrofiça, Slankamen'i içine alıyordu. 1427'de Lazareviç'in yerine getirilen despot Djurdje Brankoviç, Kupinik'i merkez ittihaz etmişti. Vuk Grgureviç ise 1465'ten 1485'e kadar Sırp despotu unvanıyla merkezini Kupinik'te kurmuştu (Bkz. Bruce W. McGowan, *Sirem Sancağı Mufassal Defteri*, Ankara 1983, Giriş kısmı, s. XXIII-XXVII). Ayrıca bk. Dušan Popoviç, *Srbi u Vojvodini*, Novi Sad 1957; M. Dinç, «İz Prošlosti Srema», *Glasnik Istorijskog društva u Novom Sadu*, VIII, s. 439-440.

24 Kupinik kalesi harabeleri, Sava'nın kuzey bankı üzerinde bugünkü Kupinova köyünün bulunduğu yere 500 m. uzaklıkta bulunmakta olup ilk olarak 1388'de bir kale şeklinde zikredilmektedir. Burada bugün hala harabeler mevcuttur (Buranın tarihi ve bugünkü durumu hakkında bk. Machiel Kiel, «Notes on the Medieval Architecture of the Denubian Lowlands and their Historical Background. Gothic Architecture in Syrmia and Bačka», *Revue des Etudes Sud-est Europeennes*, Bükreş 1972, X/2, 196-200).

25 B. McGowan, *Aynı Eser*, s. XXV.

26 *Münşe'âtü's-selâtin*'de yer alan Belgrad seferi *Ruznâmesine* göre, Sirem'e girildiği vakit, «... Sirem beyi olan avret birkaç kâfirle haber gönderdi, hüküm etdiğüm Sirem vilâyetini cümle kal'alarını pâdişâha teslim eyleyüp oğlum dahi ayağı turâbına varsun, ben dahi yüz süre varayım, bana dahi her kande yer gösterirse anda olayın, memleket-i pâdişâhîdir, vilâyet halkını esir edüp memleket urulmasın...» diye haber gönderince sözüne itimad olunmuş, hattâ «... bizden zarar u ziyân gelmesün murâdı üzre ri'âyet olunsun...» şeklinde bir hükümle tercüman gönderilmiş; ancak despotiçenin kaçtığı ve gönderdiği «... haber-i itâ'atin mahz memleket hıfzı için hîle...» olduğu, tercümanın Macar kralına «dül» olarak yollandığı öğrenilince, tahtgâhı olan Kupinik'in fethi için Avlonya sancağı beyi Bali Bey yollanmış; ardından da Jelena'nın bir

Mustafa Paşa, Sirem tarafına geçip buradaki kalelerin fethiyle görevlendirildi. Ayrıca bir kısım Osmanlı kuvvetleri daha buraya akınlarda bulundu; Osmanlı idâresini kabul edenlere dokunulmadı, muhalefet edenler esir alındı. Bu arada bu bölgedeki Bareş, Zemin, Slankamen ve Kupinik gibi önemli kaleler ele geçirildi²⁷. Anlaşılacağı üzere, Belgrad'ın kuşatılması sırasında ve fethi sonrasında, etrafının temizlenmesi maksadıyla askerî harekâta bulunmuş ve Belgrad'ın hemen çevresinde, Sirem bölgesinin bir kısmı zabtedilmişti.

Öte yandan Belgrad'ın alınmasından sonra, yapılan anlaşma gereği, kalede bulunan Macar muhafızlar mallarıyla birlikte bir gün içerisinde burayı terketmişler, Sırp unsurlar ise aşağı kalede kalmıştı. Ayrıca Belgrad'ın Macar sâkinlerinden kendi memleketlerine gitmek isteyenlere izin verilmiş ve bunlar Slankamen'e gön-

«becene»ye kapandığı haber alınınca, Niğbolu beyi Behram Bey ile Silistre beyi Mahmud Bey buraya hareket edip epeyi esir almışlar ancak despotiçeyi bulamamışlardı (Feridun Bey, *Münşe'âtii's-selatin*, İstanbul 1274, I, 508-510). Matrakçı Nasuh bu hadiseyi fazla teferruata girmeksizin nakleder ve «*Despot karısı demekle meşhûre avretin*» itâat sureti gösterdiğini fakat gelmesi müyesser olmayınca Mustafa Paşa ile Yahya Paşaoğlu Bali Bey'in Slankamen'e yollandığını belirtir (*Süleyman-nâme*, 47b). Ayrıca müellifi meçhul farsça bir *Süleyman-nâme*'de (1520-1530 yıllarını içine alan ve *Kenzü'l-cevâhiri's-seniyye fi'l-fütühâtii's-Süleymaniye* başlığını taşıyan eserin müellif problemi için bk. H.G. Yurdaydın «Celâl-zâde Salih'in Süleyman-nâmesi», *Ankara İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Ankara 1967, XIV, 1-12) de bu konuda bilgi mevcut olup burada Sirem'in bâzı vilâyetlerinin hâkimesi olan «*avrat*»ın itâat arz etmek üzere adam yolladığı ve cizyeyi kabul ettiği, fakat bu haberin asılsızlığının anlaşıldığı ve Kupinik'e Niğbolu ve Silistre beylerinin yollandığı belirtilir (*Süleymaniye-Ayasofya Ktp. nr. 3392, vrk. 83a-b* : Bu eserin «*Dâsıtân-ı Sefer-i Belgrad*» başlığını taşıyan Belgrad seferi ile ilgili kısmı için bk. *Histoire de la campagne du Sultan Süleyman I er contre Belgrad en 1521 : Dâsıtân-ı sefer-i Belgrad*, Fransızca trc. ve metin nşr. F. Tauer, Prague 1924). Hadîdî ise, Sirem adasının «*şehri-yârı*» olan «*avrat*»ın padişaha, «*Senin bir gemine câriyenem/Fidâ yoluna mülk ise murâdun/ Ne gam bana şeh-i âdildür adun/ Bana eksik mi olur dirlik kapunda/ Dahi yeg ola vaktüm hizmetünde*» şeklinde haber gönderdiğini ifade eder (*Tevârih-i Âl-i Osman*, haz. N. Öztürk, Basılmamış doktora tezi, İstanbul 1986, s. 402).

27 *Sefer Euznâmesi*, s. 508-509; Bostan, *Süleyman-nâme (Cülûs-nâme-i Sultan Süleyman)*, TSMK, Revan, nr. 1283, 18a-24a; Celâl-zâde, *Tabakat*, 55a-b; Lutfi Paşa, *Tevârih-i Âl-i Osman*, İstanbul 1341, s. 296-303. Ayrıca bk. H.G. Yurdaydın, *Aynı Eser*, s. 28-30.

derilerek, Yahyapaşa-oğlu nezâretiyle Macaristan topraklarına geçirilmişlerdi (7-8 Şevval 927 / 10-11 Eylül 1521). Kendi rızalarıyla kalmak isteyip cizyeyi kabulle itaat arzedenlere dokunulmamış, ancak sonradan Belgrad ahalisinin bir kısmı İstanbul'a sürgün edilerek Yedikule yakınlarına yerleştirilmişlerdi²⁸.

Bu olayları anlatan muâsır Osmanlı kaynaklarında göç tafsilâtı sadece Belgrad'dan İstanbul'a yapılan muhâceret ile sınırlı kalmaktadır²⁹. Ancak diğerlerinden farklı olarak sadece Bostan'ın eserinde bu konuda daha geniş ve oldukça ilginç bir kayda yer verilmiştir. Burada aynen şu bilgiler bulunmaktadır : «... *Kupinik ve Bareş ve Zemin ve İslankamen nâm kal'alar dahi gazilerin mesâ'i-i cemîlesiyle feth olunup ol havâlîde a'dây-ı dînden bir muhâlif kalmayıp makâdim-i tuğyânda pâ-yi inâd u isrâr üzerine olanlar giriftâr-ı silsile-i isâr olup ve dahi itâ'at u inkıyâd kılup memâlik-i mahmiye cânibine geçüp zill-ı re'fet-i pâdişâhîye ilticâ eyleyüp merâhim-i aliyye-i hazret-i sâhib-kıran-ı bî-humâl mezkûrlara şâmil-i hâl olup nefslerine ve mallarına emân verilüp zikr olunan kâfirlere ve kal'a-i Belgrad'dan emânla çıkan keferenin dahi «serf» sınıfından olanları yarar kullar ve maslahat güzâr kimesneler ile mahrûse-i Kostantiniyye cânibine gönderilüp Bel-*

28 *Sefer Ruznâmesi*, s. 514; Celâl-zâde, *Tabakat*, 63b'de yapılan antlaşma gereği Belgrad kalesinin nasıl boşaltıldığı tafsil edilir. Kezâ bütün Osmanlı ülkesindeki kadılara gönderilen evâhir-i Ramazan 927/Eylül 1521 tarihli Belgrad fetihnâmesinde de (Feridun Bey, *Münşe'ât*, I, 515-518), bu sürgünün ser'i yönden izâhına çalışılır. Burada «*Küllü mevlûdin yüledü alâ fıtratı'l-islâm*» (Her doğan çocuk islâm fıtratı üzre doğar) muktezasınca, «*es-şakıyyü kad yas'ad*» (Kötü bazen iyi olabilir) mülâhaza edildiği ve bu yüzden «*Dârülislâm*»a gönderildikleri, bunların kılıca müstahak kimseler olmalarına rağmen ser'i olarak aman talep edenin katline «*eimme-i ulemâ-i dîn*» cevâz vermedikleri ecilden bunlara ruhsat ve aman verilip «*vasat-ı vilâyet-i İslâmiyye*» sürüldüklerine işâret edilmesi mânidârdır.

29 *Sefer Ruznâmesi*, s. 507-515; Celâl-zâde, *Tabakat*, 47b-65a; Matrakçı Nasuh, *Süleyman-nâme*, 42a-48a; Sivasî, *Süleyman-nâme*, TSMK, Hazine, nr. 1340, 20a-31a; Sâî, *Feth-i Belgrad için yazılan risâledir*, Süleymaniye-Es'ad Efendi Ktp. nr. 2175/2, 31a-39a; Kemalpaşa-zâde, *Tevârih-i Âl-i Osman*, X. Defter, TSMK, Revan, nr. 1278/1, 32a-b; Tabib Ramazan, *er-Risâletü'l-fethiyyetü'l-Ungurisiyye es-Süleymaniyye*, TSMK, Revan, nr. 1279, 78a-100a; Farsça anonim *Süleyman-nâme*, Süleymaniye-Ayasofya Ktp. nr. 3392, 107a.

grad kâfirlerine nefis-i Kostantıniyye'de ve sâirlerine havâlisinde kurâ ta'yîn olunup kenef-i adâlet-i pâdişâhîde âsûde oldular.³⁰».

Yukarıdaki bilgiler tahlil edilecek olursa, Belgrad kalesinden sürülenler dışında Sirem bölgesinde yer alan kalelerde ve civârındaki yerlerde sâkin olup itâat edenlerin de sürüldüğü anlaşılabacaktır. Şehirli kısmı İstanbul'a yerleştirilirken «Serf»³¹ sınıfından olanlar ve Sirem bölgesinden gelenler de İstanbul havâlisinde tayin olunan köylerde iskân edilmişlerdir. Ancak bu kayıdda «mahrûse-i Kostantıniyye cânibine gönderilme» ve «havâlisinde kurâ tayîn olunma» ibâreleri, İstanbul'un hemen yakınındaki yerler şeklinde değil daha geniş bir coğrafya içinde yorumlanmalıdır. Zirâ burada anahtar kelime «kurâ» yani köyler lafzıdır; halbuki bunların İstanbul çevresinde iskân edildikleri bir tek köy (Belgrad köyü, Büyükdere-Tarabya sırtlarında) mevcuttur³². Dolayısıyla bu durum göz önüne alınırsa, Belgrad kalesinden çıkan şehirli sınıfın İstanbul'a, çiftçi-köylü sınıfının Belgrad köyüne yerleştirildikleri; Sirem bölgesine mensup sürgünlerin ise, *Tahrir Defterleri*'ndeki bilgilerin yardımıyla, İstanbul'a uzak sayılmayacak bir bölgeye Gelibolu yarımadasının Trakya tarafından giriş kısmı olan Malkara-Evreşe³³ civarındaki köylerde iskân edildikleri istidlâl olunabilir.

Yine bu bilgileri doğrulayan bir başka muasır Osmanlı kaynağını da Hadîdî'nin manzum Osmanlı tarihi olan *Tevârîh-i Âl-i*

30 *Süleyman-nâme (Kitâb-ı Gazavât-ı Sultan Süleyman)*, Süleymaniye-Ayasofya Ktp. nr. 3317, 29b-30a. Bostan'ın TSMK, Revan nr. 1283'teki nüshasında bu tafsilât mevcut değildir. Farça *Süleyman-nâme*'de, sürülenleri İstanbul yöresine (nevâhisine) götürmekle Ulufeciler Bölük Ağası'nın görevlendirildiği, bunların münasib yerlerde iskân ettirilip zirâat ve imâretle uğraşmalarının temini, bunun karşılığında Osmanlı kanunları mucibince üç yıl için öşürden muaf tutulmaları ve «ehl-i zimme» arasında sayılmaları hususunda oldukça farklı ve enteresan bilgi yer almaktadır (vrk. 107a).

31 Metinde bu şekilde hareketlenmiş olup «Sırf = Sırp» demektir. Ayrıca Bostan bu kelimeyi çiftçi-köylü anlamında da kullanmış olmalıdır.

32 Bu köy ile ilgili bir kayıt için bk. Şaban 953/Eylül 1546 tarihli vesika : BA, Ali Emîrî Tasnifi-Kanunî Devri, nr. 148. Ayrıca bk. ileride not 37.

33 Defterlerde Gelibolu'ya tâbi bu nahiyenin ismi Evreşel (اورشل) tarzında geçer. Bunun Evreşe-ili'nden (BA, TD, nr. 67, s. 111) bozma olduğu anlaşılmaktadır.

Osman adlı eseri teşkil eder. Hadîdî, Sirem bölgesinde bulunan dört kalenin (Slankamen, Zemin, Bareş, Kupinik) alınmasından sonra, bu civardaki şehirli ve köylülerin Rumeli'ye sürüldüğünü ve burada kendilerine yer tayin olunduğunu belirtir³⁴. Bu da Sirem sürgün cemaatinin Trakya kesiminde yerleştirilmiş olduklarının bir başka önemli delili olmaktadır.

Osmanlı kaynaklarının bu bilgilerine karşılık Sırp kroniklerinde ve kaynaklarında sürgün hakkında detaylı bilgi yok denecek kadar azdır. Eski Sırp kayıtlarından, 1521 seferi ile ilgili olarak bir kilise kitabına düşülen derkenar³⁵, Kanunî'nin Sirem topraklarına geçip Belgrad civarındaki kasaba ve köyleri yakıp yıktığı; Sirem'deki pekçok yerin çöle çevrildiği, halkının ortadan kaldırıldığı gibi hissi bir pasajı ihtivâ eder³⁶. Ayrıca Belgrad sürgünlerinden bahseden kayıtlarda da bu mevzûda herhangi bir bilgi mevcut olmayıp bunlar sadece Belgrad'dan göçürülenlerin beraberlerinde hangi kutsal eşyalarla İstanbul'a geldiklerine işaret eden anekdotlardan ibârettir³⁷.

34 Hadîdî bu hususta manzûm olarak aynen şöyle der : «*Alup dört kal'a anda Şâh'ı devrân/ Hisârın cümle şehrin itdi virân/ Biri İslan Kamen birisi Zemlin/ Birisi Barça birisi Kopulnin/ Sirem içinde her ne denli küffâr/ Cem'i şehri vü dâhi ne kim var/ Sürüp Sultan Süleyman Rum-ilî'ne/ Virürler câ-be-câ yir her birine/ La'ine mülkini Sultan Süleyman/ Ser-a-ser yıktı itti virân*» (*Aynı Eser*, s. 403). Ancak Hadîdî, Belgrad'ın fethinden sonra sürülenler hakkında ise bir bilgi vermez.

35 Kim tarafından yazıldığı bilinmeyen bu notlar, Ljubomir Stojanoviç tarafından yayımlanmıştır (*Stari Srpski zapisi i nadpisi, Zbornik za Istoriju, Jesik i Knjizevnost Srpskog naroda*, Beograd 1905, s. 151).

36 Sirem bölgesindeki ahalinin durumu bu eski Sırpça metinde «zapusteše» kelimesiyle anlatılmaktadır. Ortadan kaldırma, yok etme manasına gelen bu kelime aynı zamanda ahalsiz bırakma, boşaltma, sürme, göçürme anlamları da gizlidir (Bu kelimeye dikkatimi çeken ve metni temin edip çevirme zahmetinde bulunan Dr. M. Kiel'e teşekkür borçluyum). Ayrıca burada Sırp despotiçesinin 28 Ağustos'ta Belgrad'ın düşmesinden sonra Kupinik'ten kaçarak Tuna'yı geçip Macar topraklarına girdiği, Kupinik'in de 9 Eylül'de Türklerin eline geçtiği belirtilir (L. Stojanoviç, *Aynı Eser*, s. 151).

37 «1521'den itibaren İstanbul'da Belgrad Semti» adlı makalede, Belgrad'dan göçürülenlerin yanlarında bazı kutsal eşyaları da götürdükleri (Aziz Petke'nin kemikleri, Kraliçe Teofania'nın kemikleri, Aziz Yavangel Luka tarafından yapıldığı rivayet edilen Meryem Ana İkonası) tenias edilmekte ve bunların oturdukları Belgrad-Kapı mahallesi veya semti ile Büyükdere'deki Belgrad

Sürgün hâdisesinin tarihlenmesini ve nasıl yapıldığını ortaya koyduktan sonra böyle bir sürgüne ihtiyaç duyulmasının sebepleri üzerinde durmak gerekecektir. Bu hususta ise şunlar ileri sürülebilir : Herşeyden önce fethi gerçekleştirilen, Macaristan'ın ve Orta Avrupa'nın kapısı mesâbesinde olan ve o sıralarda bir serhad şehri sayılan Belgrad'ın etrafının emniyet maksadıyla boşaltılarak, Macarlarla arada tampon bir bölge oluşturmak hedeflenmiş olmalıdır. Nitekim Mohaç zaferiyle Macaristan'a kat'î darbe vurulduktan sonra Sirem bölgesinin büyük bölümü ele geçirilmiş ve artık içeride kalmış bu bölgede iskânın teşviki için çalışılarak bir sancak oluşturulmuştu³⁸. Yine Macaristan'a kaçan Sırp despotiçesinin nüfuzu, Sırp ve Macar kuvvetlerinin yeniden toparlanıp Belgrad'ı tehdit etme ihtimali ve vâki olabilecek bir harekâтта Sirem'in köy ve kasabalarındaki halkın onlara yapabilecekleri muhtemel yardımlar, Osmanlı devlet adamlarını, Belgrad'ın emniyeti için etrafının boşaltılması yoluna itmiş olabilir. Gerçekten 1521-26 devresinde Sirem'den kaçmış olan Sırp muhâcirlerin bir kısmının böyle bir faaliyete giriştikleri ve Mohaç muharebesini takib eden devrede Kuzey Tuna'da hareket halinde bulunan köylü general Çar Yovan Nenad'ın topladığı kısa ömürlü bir ordunun nüvesini teşkil ettikleri sanılmaktadır. Hatta Mohaç zaferi sonrası hâlâ boş olan Sirem'i ele geçirmeyi uman bu zâtin çabaları boş çıkmış, adamları ise Sirem'e dönüp Osmanlı idâresini benimsemiş ve bunlar, artık bir sınır bölgesi olma özelliğini yitirmiş olan boş ve verimli bu arazide iskân edilmişlerdi³⁹. Bu siyasî sebeplerin yanında, aşağıda temas edileceği gibi, az nüfuslu, boş ziraat sahalarını hâvi yerlerin iskânı düşüncesi, öteden beri bu çeşit bir tatbikatın mevcudiyeti, böyle bir sürgün için müsâit bir vasat temin etmiştir.

köyü hakkında bilgi verilmektedir. Sirem sürgün cemaati hakkında ise hiçbir malûmat mevcut değildir (Stojan Novakovic, *Balkanska Pitanja i manje istorisko-politicke beleske Balkanskom poluostrvu, 1886-1905*, Beograd 1906, s. 249-255).

38 Belgrad'ın fethinden sonra ancak bir kısmı elde tutulabilen Sirem bölgesi, Mohaç savaşı ardından 1529'dan sonra tamamiyle Osmanlı hakimiyetine geçmiş ve burada bir sancak kurulmuştu. Bu sancak Ilok, Nemçi, Varadin ve Dimotrafça adlı dört kazaya ayrılmıştı (B. McGowan, *Aym Eser*, s. XXVI-XXVII, XXXII).

39 B. McGowan, *Aym Eser*, s. XXVII.

Gelibolu'ya göçürülen Sirem sürgünlerinin hangi köylerde buldukları, bu iskân merkezlerinin özellikleri ve demografik yapılarına gelince : Bu bölgeye yerleştirilen sürgünler, 1530 tarihli deftere göre, Evreşe nahiyesine bağlı dokuz köyde iskân edildiler⁴⁰. Bu köylerin büyük kısmı yaya-müsellem⁴¹ çiftliklerinin bulunduğu köy üniteleriydi ve sürgüne tekaddüm eden yıllarda, artık eski fonksiyonlarını yitirmiş, ahalisi, yayaları dağılmış çok az nüfusa sahip durumda bulunuyorlardı. Gerçekten bu köylere ait ilk bilgilerin yer aldığı 1475 ve 1518 tarihli defterlerde, herhangi bir Sırp cemaate rastlanmadığı gibi, daha sonra Sirem sürgünlerinin yerleştirileceği Geygeldi (?), Halaçderesi, Bayramiç, Gölcük ve Bolavadi adlı köyler, piyade ve müsellem köyleri olarak kaydedilmiş olup bazılarının çok az nüfusa sahip oldukları ve birer ekinlik olarak kullanıldıkları dikkati çekmektedir. Meselâ daha sonraları yoğun bir yerleşmeye sahne olan ve son dönemlere kadar bu durumunu koruyan Bayramiç köyü, 1475'de Burunsuz Bayramiç adı ile de geçmekte ve burada toplam on altı piyadenin bulunduğu, köy gelirlerinden bir kısmının Gelibolu kale muhâfızlarının timârına tahsis edildiği⁴², 1518'de ise burada 16 piyade ve yamağının kaydedildiği görülmektedir⁴³. Yine 1475'de Geygeldi köyünde beş müsellem, dört piyade⁴⁴; Gölcük'te dört piyade⁴⁵; Halaçderesi'nde dört piyade⁴⁶; Bolavadi'de ise on dokuz piyade ve yamağın⁴⁷ yaşadığı ve burada çiftliklerinin olduğu anlaşılmaktadır. 1518 tarihli Gelibolu *Yaya ve Müsellem Defteri*'nde, bu köylerden bazılarının nüfuslarının dağıldığı, buralara kayıtlı yayaların başka yerlerde oturdukları hakkında notlara rastlanmaktadır. Meselâ Bayramiç ve Halaçderesi köyleri yayalarının bir kısmı bu köylerde oturmamaktaydılar⁴⁸. Diğer sürgün köylerinden Üçdere, Ev-

40 BA, TD, nr. 434, s. 33-38.

41 Yaya Müsellemler, statüleri ve çiftlikleri hakkında bk. F. M. Emecen, *XVI. Asırda Manisa Kazası*, s. 142-154.

42 Atatürk Ktp. M. Cevdet, nr. O. 79, vrk. 70a-70b; BA, TD, nr. 12, s. 157-158.

43 BA, TD, nr. 75, s. 255-256.

44 Atatürk Ktp. M. Cevdet, nr. 0.79, vrk. 73b; BA, TD, nr. 12, s. 136-137.

45 Atatürk Ktp. M. Cevdet, nr. 0.79, vrk. 66b; BA, TD, nr. 12, s. 144-145.

46 Atatürk Ktp. M. Cevdet, nr. 0.79, vrk. 75a; BA, TD, nr. 12, s. 154-155.

47 BA, TD, nr. 12, s. 171-172.

48 BA, TD, nr. 67, s. 134, 137, 147.

ren (Ören ?), Tekke ve Karaağaç'ın isimlerine 1475 ve 1518 tarihli defterlerde rastlanmamaktadır. Mezkûr köylerin ilk defa bu sürgünlerin iskânı dolayısıyla yerleşmeye açılmış, eski ve raiyyeti dağılmış yerleşim birimleri olduğu tahmin edilebilir. Anlaşılacağı üzere, sürgünün gerçekleşmesinden biraz önce yukarıda adı geçen köyler, iktisâden zayıf, işlenmeyi bekleyen hâli topraklara sahip ziraat sahaları durumundaydı ve vâki olabilecek iskân için oldukça müsâit bir vasatı oluşturuyorlardı.

Göçün gerçekleşmesinden sonra, Sirem sürgün cemaati, yukarıda özelliklerine temas edilen merkezlere yerleştirilmişler, buların nüfus ve iktisadî bakımdan şenlenmesine yol açmışlardır. İlk olarak kaydedildikleri deftere göre, Sirem sürgünlerinin yerleşme yerleri ve nüfus durumları şöyleydi :

K ö y l e r *	1 5 3 0		
	Hâne	Mücerred	Bive
Bayramıç	37	27	18
Bolavadi	55	7	14
Evren	32	21	16
Geygeldi ⁴⁹	39	4	5
Gölcük	46	10	11
Halaçderesi	24 + 12**	9	10
Karaağaç	27	10	11
Tekke	3	1	—
Üçdere	68	22	19
T o p l a m	343	111	104

Yukarıdaki rakamlara göre, Sirem'den göçürülen bu muhâcir gurubunun tahminen 2000'i biraz geçen bir nüfusa sahip bulun-

* Köylerin hane, mücerred ve bive sayıları, defterdeki isimlerin altındaki işaretler tek tek sayılarak çıkarılmış olup defterde ilgili köylerin altındaki yekûn kısmında verilen rakamlarla ufak-tefek farklılıklar mevcuttur.

** Buradaki 12 hâne «haymana» olarak ayrıca kaydedilmiştir.

49 Bu köyün adı 1475 tarihli defterde «کی کادی», daha sonraki defterde ise «کی کادی» şeklinde yazılmıştır.

dukuları anlaşılmaktadır. Bu gurup arasında nisbeten kalabalık sayılabilecek (% 18) dul kadına (bîve) rastlanması, mânîdardır. Bu muhtemelen Sirem'deki karışık olaylar ve yol sırasındaki telafât, firâr ile ilgili olsa gerektir. Öte yandan nereden geldikleri meçhul (haymana) 12 hane, Halaçderesi'ne kayd edilmiştir. Bunlar muhtemelen daha sonra gelmiş şahıslar olabileceği gibi muhâceret sırasında guruba katılanları da gösteriyor olabilir. Radiça, Pavli, Radoslav, Radovan, Marko, Vuk, Radul, Milko, Yovan, Miloş, Petro, Petre, Radiç, Lazari, Lukaç, Todori gibi isimlerin yanında içlerinde Yorgo, Anderye, Nikola, Dimitri gibi adlara da oldukça sık rastlanan bu muhâcirlerin isimleri yanına düşülen bazı kayıtlar, bunların daha önceki durumları ve teşkilâtları hakkında ipuçları vermektedir. Nitekim defterde köy sâkinlerinin isimleri sırayla verilirken, genellikle en başta, «kethuda, dragoman, papas» unvanlı şahıslar yer almıştır. Bunlar muhtemelen o köye yerleşmiş olan cemaatin lideri, önde gelen şahsı ve devlete karşı temsilcisi idiler. Ayrıca bunların sürgünden önce de, mezkûr cemaat içinde önemli bir mevkie sahib buldukları düşünülebilir. Gölcük'de, Radiça dragoman; Evren'de, Pavli papas; Bolavadi'de Radoslav, Bayramiç'de Radoslav, Geygeldi'de Radu, Üçdere'de Marko, Karaağaç'da Vuk adlı şahıslar ise kethuda olarak kaydedilmişlerdir. Ayrıca bunların isimleri altına ne kadar cizye ödediklerine dair kayıtlar da düşülmüştür ki, bu durum onların imtiyazlarının bir işareti olmalıdır.

Kanunî Sultan Süleyman'ın haslarına dahil olan Sirem sürgünlerinin hâne ve mücerred kaydedilen şahıslarının isimleri altında cizye miktarı olarak 80-40 akça yazılmış; bîvelerin ismi altında cizye vergisi olarak sadece 12'şer akça kaydedilmiş, ayrıca bunlardan ellerinde toprak bulunanlara «ispençe» vergisi⁵⁰ de yazılmıştır (6 akça). Yoğun olarak Üçdere, Bolavadi, Gölcük ve Bayramiç'te yerleşmiş durumdaki Sirem sürgünleri, defterdeki vergi gelirlerine göre, geniş ölçüde ziraatle uğraşıyorlar ve başlıca buğday, arpa, yulaf, mercimek, nohud, susam, erzen, pamuk üretimi

50 Müslim çiftçinin elindeki toprağın miktarına göre vermekle mükellef olduğu çift resmi mukabili olarak yorumlanan ve gayri müslim çiftçiden alınan bu vergi için bk. H. İnalçık, «Osmanlılar'da Raiyyet Rûsumu», *Belleten*, XXIII/92 (1959), 602-608; A. mlf, «Ispençe» EI² (İng), IV, 211.

ve koyun, domuz besiciliği yapıyorlardı. Hatta bazıları, başka köylerdeki boş ziraat sahalarını ellerinde bulunduruyorlardı. Mesela Karaağaç köyündeki Sırp çiftçiler, Yunak adlı bir başka köyde bulunan altı çiftlik yeri ellerinde tutuyorlar, bir kısmı da boş piyade çiftliklerini ekiyorlardı⁵¹.

1530 tahririni takib eden 1567-68 tahririnde⁵² padişah haslarına ait bulunan bu köyler, Kanunî Sultan Süleyman'ın İstanbul'da yaptırttığı Süleymaniye Camii'nin vakıflarına dahil edilmiştir. Gerçekten de Süleymaniye Camii vakfiyesinde⁵³, «*Hashâ-i Cezîre-i Sirem der-Livâ-i Gelibolu*» başlığı altında bu vakfa aktarılan köyler şöyle sıralanmıştır: Tekye, Geygeldi, Uçmakderesi, Üçdere, Bayramca (Bayramiç), Gölcük, Halaçderesi, Bolavadi, Karaağaç veya diğer adıyla Yenice Çatak. Vakfiyedeki bu liste, 1567-68 tarihli *Tahrir Defteri*'ndeki listeye aynıdır. Yalnız, 1530'da ismi geçen köylerle, bu dönemdekiler arasında bazı farklar vardır. Meselâ Evren adlı köyün ismi geçmemekte, buna mukabil, Uçmakderesi⁵⁴ adıyla yeni bir köy karşımıza çıkmaktadır. Daha önceki tahrirlerde ismine rastlayamadığımız Uçmakderesi, her ne kadar Sirem sürgün köyleri arasında zikredilmişse de, burada yaşayanların isimlerinin tedkiki, Dimo, Kosta, Niko, Yorgi, Yani, Anderye, gibi adların çoğunlukla bulunduğunu, dolayısıyla bu köyün Rum-Sırp müşterek yerleşimine sahne olduğunu, Sırpların ise sayılarını tam olarak tesbit edememekle beraber, çok az nüfusa sahip olduklarını göstermektedir. Aynı husus Magarız adlı köyde de görülmekte, burada çok az sayıda Sırp nüfusun yaşadığı dikkati çekmektedir⁵⁵. XVI. yüzyılın ikinci yarısında Sirem sürgünlerinin nüfus durumları ve iskân yerleri şu şekildedir :

51 BA, TD, nr. 434, s. 35.

52 BA, TD, nr. 490, s. 406-418.

53 *Süleymaniye Vakfiyesi*, (hazırlayan : Kemal Edib Kürkçüoğlu), Ankara 1962, s. 27-28, metin : s. 62-63.

54 BA, TD, nr. 490, s. 408; BA, TD, nr. 724, s. 362. Köy bugün de aynı adla mevcut olup Tekirdağ'a bağlıdır ve sahil kesimine yakındır.

55 BA, TD, nr. 490, s. 416; BA, TD, nr. 724, s. 372.

K ö y l e r	1567-68 ve 1601		
	Müslim		Gayrimüslim
	Hâne	Mücerred	Neferen
Bayramiç	8	3	86
Bolavadi	—	—	63
Geygeldi	4	5	29
Gölcük	—	3	67
Halaçderesi	—	—	55
Karaağaç (Yenice Çatak)	—	—	37
Tekke	—	—	34
Uçmakderesi	—	—	62
Üçdere	—	—	67
Toplam	12	11	500

Yukarıdaki tablodan anlaşılacağı gibi, 1567-68'de Sirem sürgünlerinin mukim oldukları köylerde müslimler hariç, neferen 500 erkek nüfus bulunmaktaydı. Şüphesiz nüfusun hane-mücerred-bive ayırımı yapılmaksızın verilmesi, bunların vakıf raiyyeti statüleri dolayısıyla avâız⁵⁶ vergilerinden muaf olmaları ile irtibatlıdır. Hatta öyleki, 1567-68'deki nüfus değerleri, 1601 tahririni ihtiva eden defterde⁵⁷ de aynen kalmıştır. Muhtemelen avâız vergisi alınmadığı için bunların tekrar tahririnden sarf-ı nazar olunarak, sadece nüfus hacmi hakkında kaba bir bilgi vermek maksadıyla, bir önceki tahririn sonuçlarının olduğu gibi aktarılması ile yetinilmiş olmalıdır. Burada dikkati çeken diğer önemli bir husus, Geygeldi, Bayramiç, Gölcük'te⁵⁸ müslüman nüfusun mevcut bulunmasıdır. Bunların sonradan islâmiyeti seçmiş eski sürgün cemaatin ahfadını veya sonradan gelip bu köylere yerleşmiş olan şahısları gösteriyor olması mümkündür. Bu müslüman kaydedilen şahısların muhtedî olup-olmadıkları hususunda herhangi bir bil-

56 Avâız için bk. Barkan, «Avarız», *İslâm Ansiklopedisi*, II, 13-18; ayrıca daha farklı bir izah için bk. F. M. Emecen, *XVI. Asırda Manisa Kazası*, s. 123, not. 43.

57 TK, TD, nr. 141, 189a-194a; BA, TD, nr. 724, s. 361-372.

58 Gölcük, bugün Tekirdağ'a bağlı bir köydür. Bayramiç ise bugün Gelibolu'ya tâbi Kadıköy (Evreşe) bucağına bağlıdır.

gi verilmemekle birlikte, Gölcük'teki üç mücerred müslümandan birinin, Bayramıç'de dördünün, Geygeldi'de yine dört şahsın «Abdullah-oğlu»⁵⁹ şeklinde kaydedilmeleri, hiç olmazsa dokuz kişinin ihtida edip islâmiyeti seçtiğini düşündürmektedir. Bu müslümanların «bennâk» ve «mücerred» kaydedilmeleri, raiyyetlik «şahsî» vergileri⁶⁰ ile ilgilidir. Bu dönemdeki Sirem sürgünlerinin isimlerinin incelenmesi (antroponimi) ve 1530'daki ilk sürgünlerle mukayesesi, aradan geçen 30-35 yıllık bir devrede bunların kültür yapıları üzerindeki tesirler hakkında bazı ipuçları da verebilir. Aynı zamanda Sirem sürgünlerinin menşe'ini de aydınlığa kavuşturabilecek böyle bir çalışma, ayrı bir uzmanlık gerektirmekle birlikte, tesbit edilebildiği kadarıyla, 1530'a nisbetle 1567-68'de, isimlerde Nikola, Niko, Dimitri gibi adların daha yoğunluk kazanması keyfiyeti, ortodoks kültürü çerçevesinde Rum köylerle olan yakın münasebetleri, onlarla olan kültürel yakınlık ve giderek bu kültürün daha ağırlık kazanması ile izâh edilebilir.

XVI. asrın ikinci yarısından itibaren baskın Rum kültürü altında kalan Gelibolu Sırpları'nın bir kısmı Rumlarla karışmış, bir kısmı eski hatıralarını ve kültürlerini devam ettirebilmişlerdir. Ancak XVII. yüzyıldaki karışık siyasi şartlar, mahallî idarecilerin ağırlaşan baskıları, bunların üzerinde menfi tesir yapmış, kaçıp geri döndürülmeleri sırasında, müşterek ortodoks kültürü içinde zaten iyice zayıflamış olan eski âdet ve geleneklerini büsbütün unuttular; ikinci yerleşmenin daha taze izleri yaşamış, hatıralarında Sirem ile ilgili hiçbir şey kalmamıştır. Anlaşılacağı üzere, XVI. yüzyılın başlarından itibaren bu sürgün cemaati asıl vatanlarından uzakta yeni topraklarda üç asır boyunca yaşamışlardır. Bugün Gelibolu Sırpları hakkında yaşayan hatıralar ve hikâyeler, Osmanlı arşiv kaynakları muvâcehesinde yeniden ele alınma ve tashih edilme ihtiyacını hissettirmektedir.

59 Bunun için bk. Ö. L. Barkan, «Edirne Askerî Kassamına Ait Tereke Defterleri, 1545-1659», *Belgeler*, III/5-6 (Ankara 1968), 11, 82; kezâ bâzı şehirlerde bu kabil isimleri taşıyan şahıslar hakkındaki görüşler için bk. H. Lowry, *Trabzon Şehrinin İslamlaşma ve Türkleşmesi, 1461-1583*, İstanbul 1981, s. 119-140; F. M. Emecen, *Aynı Eser*, s. 60-61.

60 Bunun için bk. H. İnalçık, «Aynı makale», s. 586-594; a.mif, «Bennak», *ET* (İng) I, 1160-1170.